

Sławomir Józwiak

Krzyżacka polityka obsady administracyjnej nowo pozyskanych terytoriów na przełomie XIV i XV wieku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 147-160

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARTYKUŁY i MATERIAŁY

Sławomir Józwiak

Krzyżacka polityka obsady administracyjnej nowo pozyskanych terytoriów na przełomie XIV i XV wieku

WSTĘP

Zakon krzyżacki będąc korporacją duchowną, a zarazem założycielem i zwierzchnikiem państwa w Prusach, stworzył na opanowanych obszarach sprawny system administracji terytorialnej, który — z racji swojej specyfiki — nie miał sobie chyba równego w całej ówczesnej chrześcijańskiej Europie. Opierał się na hierarchicznym podporządkowaniu poszczególnych członków Zakonu jego naczelnym władzom, reprezentowanym przez każdorazowego — wybieranego przez najwyższych dostojników na kapitułach — wielkiego mistrza. Zakres władzy tego ostatniego gwarantował wgląd w funkcjonowanie całej administracji, zwłaszcza poprzez dyspozycyjność poszczególnych członków Zakonu wobec naczelnego zwierzchnika, a co za tym idzie — wymiennosc funkcji urzędniczych.

Niniejszy artykuł ma na celu udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy obsada personalna poszczególnych jednostek administracji terytorialnej, tworzonych na nowo pozyskiwanych na przełomie XIV i XV w. obszarach, była oparta na jakichś ogólnie stosowanych i możliwych do wyjaśnienia zasadach, czy też odbywała się przypadkowo. Innymi słowy, czy istniał określony mechanizm obsadzania funkcji urzędniczych, a co za tym idzie — jak należałoby rozumieć pojęcie kariery w Zakonie Krzyżackim. Istotną rolę w prowadzonych tu rozważaniach odgrywają ramy czasowe i terytorialne. To właśnie w okresie dwóch ostatnich dziesięcioleci poprzedzających Wielką Wojnę polityka Zakonu wobec sąsiadów odznaczała się znaczną ekspansywnością. Dzięki zachowanej stosunkowo bogatej bazie źródłowej można pokusić się o ustalenie zasad, którymi kierowano się przy personalnej obsadzie nowo pozyskiwanych terytoriów.

W dotychczasowych badaniach nad wewnętrzną polityką administracyjną Zakonu Krzyżackiego zwracano uwagę na inne zagadnienia. Początkowo ograniczano się do wykonywania chronologicznych spisów urzędników krzyżackich, obsadzających poszczególne jednostki administracyjne¹. Oczywiście przy sporządzaniu tego rodzaju wykazów nie starano się wyjaśniać mechanizmów, którym podlegałaby wewnętrzna polityka administracyjna Zakonu. Co najwyżej

¹ J. Voigt, *Namen—Codex der Deutschen Ordens — Beamten*, Königsberg 1843; G. A. Mülverstedt, *Die Beamten und Conventsmitglieder in den Verwaltungs—Districten des Deutschen Ordens innerhalb des Regierungsbezirks Marienwerder*, Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder, 1883—1884, H. 8—10.

dawały one jakąś podstawę do pewnych, najczęściej przypadkowych porównań. Począwszy od lat sześćdziesiątych XX w. zaczęły powstawać prace, których celem było kompleksowe ukazanie funkcjonowania administracji zakonnej w Prusach w wybranym okresie². Oddzielne — siłą rzeczy ogólne — traktowanie poszczególnych funkcji i ośrodków zarządzania i w tym przypadku nie pozwalało doszukiwać się jakichś zasad, którymi kierowałyby się władze Zakonu przy obsadzaniu kolejnych jednostek administracyjnych. Lata osiemdziesiąte XX w. przyniosły kilka ciekawych prac autorstwa Bernharta Jähniga, w których autor, badając poszczególne, wybrane przez siebie ośrodki administracji zakonnej, często w obrębie znacznej przestrzeni czasowej, starał się przedstawić ich znaczenie w funkcjonowaniu całej administracji Zakonu Krzyżackiego w Prusach i zarazem rolę, jaką odgrywała ich obsada w karierach poszczególnych braci zakonnych³. Nad badaniami B. Jähniga należy się tu chwilę zatrzymać, gdyż są one ważne i ciekawe, ale zarazem w szczegółach kontrowersyjne. Istotne wnioski wynikają z jego spostrzeżeń nad funkcjonowaniem komturstwa gdańskiego w pierwszej połowie XV w. Autor wykazał czołową rolę, jaką wówczas wśród hierarchów Zakonu odgrywał tamtejszy komtur, a także wpływ pochodzenia członków konwentu z poszczególnych rejonów Niemiec na konflikty w Zakonie⁴. W badaniach nad rolą komturstwa toruńskiego w państwie zakonnym w bardzo szerokiej perspektywie czasowej (ponad dwustu lat) Jähnig starał się wykazać, że początkowo (do 1335 r.) nie miało ono większego znaczenia w strukturze administracyjnej, a dopiero później, kiedy to po likwidacji komturstwa ziemi chełmińskiej jego rolę przejął ośrodek toruński⁵. Wydaje się jednak, że w badaniach nad znaczeniem danego komturstwa w skali całego państwa, historyk ten za bardzo ufał kryterium kolejności występowania komturów w listach świadków. Często jest to zawodne, zwłaszcza, gdy weźmie się pod uwagę fakt, że administratorzy z ośrodka, w którym wydawano dokument, byli niemal zawsze wymieniani na początku (zaraz po naczelnym hierarchach) lub na końcu listy⁶, co wynikało prawdopodobnie z racji obowiązującego zwyczaju. B. Jähnig starał się również traktować pojawienie się danej osoby w charakterze komtura w Toruniu jako kolejnego stopnia wzwyż w karierze⁷. Załączone jednak przez autora wykazy komturów toruńskich bynajmniej nie wskazują jednoznacznie, na ile takie przeniesienie było awansem, a na ile nie. Zwłaszcza w kontekście listów, które w początku 1394 r. skierował do

2 P. G. Thielen, *Die Verwaltung des Ordensstaates Preussen. Vornehmlich im 15. Jahrhundert*, Köln—Graz 1965.

3 B. Jähnig, *Zur Stellung des Komturs von Thorn unter den Deutschordens — Gebietigern in Preussen*, w: *Thorn. Königin der Weichsel 1231—1981* hrsg. v. B. Jähnig u. P. Letkemann, Göttingen 1981, ss. 99—144; tenże, *Der Danziger Deutschordenskonvent in der Mitte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Personengeschichte des Deutschen Ordens*, w: *Danzig in acht Jahrhunderten. Beiträge zur Geschichte eines hansischen und preussischen Mittelpunktes*, hrsg. v. B. Jähnig u. P. Letkemann, Münster 1985, ss. 151—184; tenże, *Die Osteroder Komture des Deutschen Ordens und ihre Laufbahnen*, *Zeitschrift für Ostforschung*, 1987, Bd. 36, H. 3, ss. 383—404; tenże, *Verwaltung und Personal des Deutschen Ordens in Preussen, insbesondere an Danziger Beispielen*, *Deutsche Ostkunde* 1989, Bd. 35, nr 2, ss. 82—95.

4 B. Jähnig, *Der Danziger*, s. 151 i n.; tenże, *Verwaltung*, s. 86 i n.

5 B. Jähnig, *Zur Stellung*, s. 99 i n.

6 Taka praktyka była nagminnie stosowana w dokumentach z XIII i pierwszej połowy XIV w., por. S. Józwiak, *Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej zakonu krzyżackiego na Kujawach i w ziemi chełmińskiej w latach 1246—1343*, Toruń 1995, s. 21 i n. (praca doktorska w Archiwum UMK).

7 B. Jähnig, *Zur Stellung*, s. 107 i n.

króla Anglii Ryszarda II i Henryka z Derby, księcia Lancaster, wielki mistrz Konrad von Jungingen, tłumacząc przesunięcie brata Engelharda Rabe z urzędu marszałka na komturstwo toruńskie, co strona angielska odebrała jako degradację, a wielki mistrz tłumaczył jako rutynowe posunięcie, nie umniejszające w hierarchii roli zainteresowanego⁸. Innymi słowy na podstawie przebiegu kariery poszczególnych braci-rycerzy trudno mówić o uchwytnym schemacie postępowania władz zakonnych przy obsadzaniu funkcji, a tym samym o ewentualnych awansach, bez wyjaśnienia, na ile one tak mogłyby być rozumiane przez współczesnych. Zwłaszcza, że rozpatrując przyjętą przez Jähniga szeroką płaszczyznę czasową, już na pierwszy rzut oka widać rozbieżności w karierze poszczególnych braci w okresie przed i po 1410 r. Z kolei przedstawiając znaczącą rolę komturstwa ostródzkiego w przebiegu kariery jego administratorów (również w okresie niemal dwóch wieków) Jähnig przyjął kryterium wielkości konwentu, które niewątpliwie może świadczyć o znaczeniu ośrodka. Niestety, sugestia autora, że pojawienie się brata-rycerza na stanowisku komtura ostródzkiego było odskocznią do awansu, nie wynika bynajmniej z załączonej listy karier poszczególnych tamtejszych administratorów⁹. Trudno bowiem doszukać się jakiegos schematu postępowania władz zakonnych w tym względzie, zwłaszcza w odniesieniu do tak długiego czasu.

Podsumowując te spostrzeżenia, należy stwierdzić, że rozpatrywanie problemu obsady personalnej poszczególnych, pojedynczych komturstw w szerokiej płaszczyźnie czasowej nie pozwala na bezsporne doszukiwanie się mechanizmu ewentualnych karier i awansów, które stosowałyby władze Zakonu Krzyżackiego w wewnętrznej polityce administracyjnej. Możliwość taką daje jednak próba kompleksowego spojrzenia na obsadę kilku ośrodków, mniej więcej w tym samym, krótkim czasie. Dobrą perspektywę do tego typu badań daje właśnie okres dwóch ostatnich dziesięcioleci przed Wielką Wojną, w którym zakon krzyżacki prowadził ekspansywną politykę w stosunku do swoich sąsiadów.

OBSADA WÓJTOSTWA BOBROWNICKIEGO W LATACH 1392—1405

Między wrześniem 1391 a sierpniem 1392 r., na skutek polityki zastawów, prowadzonej przez księcia Władysława Opolczyka, Zakon Krzyżacki wszedł stopniowo w posiadanie ziemi dobrzyńskiej z centrum w Bobrownikach¹⁰. Niezwłocznie również utworzono tam nową jednostkę administracyjną w randze

8 H. Koeppen, *Die englische Intervention für den Ordensgebietiger Engelhard Rabe. Ein Beitrag zur Frage der Ämterbesetzung im Deutschordensstaat Preussen*, Zeitschrift für Ostforschung, 1970, Bd. 19, H. 4, ss. 665—676.

9 B. Jähnig, *Die Osteroder Komture*, s. 385 i n.

10 M. Goyski, *Sprawa zastawu ziemi dobrzyńskiej przez Władysława Opolczyka i pierwsze lata sporu (1391—1399)*, Przegląd Historyczny, 1906, t. 3, ss. 28—36; Z. Nowak, *Polityka północna Zygmunta Luksemburskiego do roku 1411*, Toruń 1964, ss. 48—50; Z. Guldón, J. Powierski, *Podziały administracyjne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w XIII—XIV wieku*, Warszawa—Poznań 1974, ss. 222—225; J. Bieniak, *Kształtowanie się terytorium ziemi dobrzyńskiej w średniowieczu*, Zapiski Historyczne, 1986, t. 51, z. 3, ss. 36—39; K. Neitmann, *Die Pfandverträge des Deutschen Ordens in Preussen*, Zeitschrift für Ostforschung, 1992, Bd. 41, H. 1, ss. 6—8; J. Pakulski, *Jeszcze o zastawie Złotorii i ziemi dobrzyńskiej Krzyżakom przez Władysława Opolczyka w latach 1391—1392*, Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie, 1995, t. 9, ss. 20—24.

wójtostwa. O pierwszym tamtejszym urzędniku zakonnym, Wolfie von Urbach, wiemy jedynie to, że 6 listopada 1392 r. opuścił Bobrowniki¹¹. Wcześniejszy przebieg jego kariery w Zakonie nie jest znany. W późniejszym natomiast czasie jest on uchwytny jako komtur Brotzelden nad Menem (10 września 1396), potem zaś 27 listopada 1399 r. objął urząd leśny komturstwa malborskiego w Benowie (Bönhof)¹². Te nieliczne wzmianki źródłowe (zwłaszcza ostatnia) mogłyby sugerować, że Wolf von Urbach znajdował się najprawdopodobniej w bezpośredniej dyspozycji wielkiego mistrza, również przed swoim przybyciem do Bobrownik.

Kolejnym wójtem w ziemi dobrzyńskiej był między 6 listopada 1392 a 4 listopada 1401 r. Herman Pilgrim¹³. Wcześniej był dowodnie między 11 listopada 1384 a 20 sierpnia 1387 r. kompanem komtura bałgijskiego i wójta natangijskiego, Fryderyka von Egloffstein, a 18 czerwca 1390 r. — komturem domowym zwierzchnika Bałgi¹⁴. Zapis z 4 listopada 1401 r. wskazuje, że zmarł on pełniąc funkcję wójta w Bobrownikach¹⁵.

Ostatni administrator bobrownicki z ramienia Zakonu między 4 listopada 1401 a 10 czerwca 1405 r.¹⁶, Gotfryd von Hotzfeld, dowodnie między 5 listopada 1392 a 6 listopada 1401 r. pełnił funkcję koniuszego („Pferdmarschalk”) malborskiego¹⁷. Po opuszczeniu Bobrownik 10 (lub 12) czerwca 1405 r.¹⁸ znalazł się on ponownie w otoczeniu wielkiego mistrza, choć nie znamy dokładnie pełnionej przez niego funkcji. Wiadomo jedynie, że 20 listopada 1406 r. udał się z polecenia wielkiego mistrza z poselstwem do Rzeszy, a przed 5 czerwca 1407 r. został wysłany do wielkiego marszałka¹⁹. Z kolei 3 lipca 1407 r. Godfryd von Hotzfeld został komturem Nieszawy²⁰. W każdym razie z przebiegu jego kariery widać wyraźnie, iż również on, przed, i po sprawowaniu funkcji wójta bobrownickiego, znajdował się w bezpośredniej dyspozycji wielkiego mistrza w Malborku. Aby jednak pokusić się o ogólniejsze wnioski, trzeba zająć się

¹¹ *Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, hrsg. v. W. Ziesemer, Danzig 1921 (dalej: G. A.), s. 466. Można by więc wnioskować, że wójtem był od chwili ostatecznego zajęcia ziemi dobrzyńskiej przez Zakon, tj. od sierpnia 1392 r.

¹² *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum, 1198—1525*, hrsg. v. E. Joachim, W. Hubatsch, P. II, Göttingen 1948 (dalej: Regesta), nr 1338; *Das Marienburger Ämterbuch*, hrsg. v. W. Ziesemer, Danzig 1916 (dalej: M. A.), s. 62.

¹³ G. A., ss. 466—467.

¹⁴ Regesta II, nr nr 1122, 1149, 1205.

¹⁵ G. A., s. 467.

¹⁶ G. A., ss. 467—469. Nieco inne daty początku i końca sprawowania przez niego funkcji wójta w Bobrownikach podaje księga podskarbiego malborskiego. Z zapisów w niej zawartych wynika, że Gotfryd von Hotzfeld urzędował w Bobrownikach jako koniuszy malborski już 29 IX 1401 r. — *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399—1409*, hrsg. E. Joachim, Königsberg 1896 (dalej: M. Tr.), s. 90. Być może zastępował chorego już Hermana Pilgrima. To samo źródło podaje również nieco inną datę opuszczenia przez niego Bobrownik: 12 VI 1405 r. (M. Tr., s. 330). Oddanie stronie polskiej ziemi dobrzyńskiej wynegocjowano w czasie układów prowadzonych w Raciążku (22—23 V 1404 r.), a nastąpiło ono 10 VI 1405 r. — G. A., s. 469; M. Goyski, *Wzajemne stosunki Polski, Litwy i Zakonu w latach 1399—1404*, Kraków 1906, ss. 59—61; Z. Guldon, J. Powierski, op. cit., s. 231.

¹⁷ M. A., ss. 98—99.

¹⁸ Pierwsza data jest podana w źródle inwentarzowym — G. A., s. 476, druga natomiast w skarbowym — M. Tr., s. 330.

¹⁹ M. Tr., s. 407, 428: „Item 150 ung. gulden 16 schog gr. und 40 gr. her Hoczfeldt zu zerunge gegeben, als in unser homeister ken Deutschenlanden als an den Ryn ken Myszen etc. in botschaft vorsante”; „item 4 m. dem Rynnischen monche dem werckmanne gegeben von des groskomphurs geheisse zu zerunge, als her mit Hoczfeldt zum marschalk zoch”.

²⁰ G. A., s. 478.

wnikliwym rozpracowaniem obsady personalnej innych pozyskanych wówczas przez Zakon Krzyżacki terytoriów.

OBSADA WÓJTOSTWA ŻMUDZKIEGO W LATACH 1398—1401, 1404—1409

Zawieszenie broni uzgodnione 2 kwietnia 1398 r. było wstępem do trwałego pokoju zawartego między księciem Witoldem a Zakonem 12 października 1398 r. na Ostrowie Salińskim²¹. Co prawda na mocy pokoju Krzyżacy otrzymali Żmudź, ale granice tego terytorium były nie ustalone, a poza tym trzeba było jeszcze przełamać opór broniących się Żmudzinów. Z tego względu latem 1399 r. Zakon przedsięwziął kilka wypraw, ale bez większego rezultatu. Dopiero uzgodniony z Witoldem wspólny najazd przeprowadzony w lutym 1400 r. zakończył się opanowaniem Żmudzi²². Nie na długo jednak. W połowie marca 1401 r. wybuchło kolejne powstanie Żmudzinów, wspierane przez Witolda, które zmiotło panowanie krzyżackie nad tym obszarem²³. Na mocy pokoju zawartego w Raciążku (22—23 maja 1404 r.) Zakon ponownie na kilka lat odzyskał Żmudź²⁴, dopóki wspierane przez Litwinów kolejne powstanie Żmudzinów, rozpoczęte latem 1409 r., nie zakończyło definitywnie panowania krzyżackiego nad tym terytorium²⁵.

Klucz do rekonstrukcji obsady personalnej urzędu wójtowskiego na Żmudzi w omawianym okresie dają informacje zawarte w trzech źródłach. W protokóle rokowań polsko-krzyżackich, prowadzonych w Grabiu i na kępie wiślanej pod Raciążkiem w 1414 r., znalazły się informacje wielkiego mistrza Michała Kuchmeistera o tym, że swego czasu był on przez cztery lata wójtem żmudzkiem, a jego poprzednikiem na tym stanowisku był Henryk Schwelborn²⁶. Z kolei w liście wielkiego marszałka do wielkiego mistrza z 4 września 1404 r., w sprawie mianowania Michała Kuchmeistera wójtem

21 *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jh.*, hrsg. v. E. Weise, Königsberg 1939 (dalej: *Staatsverträge*), Bd. I, nr 2; R. Krumbholtz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See*, *Altpreussische Monatsschrift*, 1890, Bd. 27, ss. 21—25; W. Nöbel, *Das Problem der Einrichtung der Ordensvogtei Samaiten*, *Zeitschrift für Ostforschung*, 1968, Bd. 17, H. 4, s. 695.

22 R. Krumbholtz, op. cit., ss. 26—28. Czy Krzyżacy utworzyli funkcję wójta żmudzkiego już w 1398 r., mimo konieczności zbrojnego opanowywania tych terytoriów? Wskazywałby na to dotychczas ignorowany przez historyków zapis z inwentarza komturstwa w Kłajpedzie z 1398 r.: „item von der vorgeschriebenen schult hat man dem voithe czu Samayten gegeben 93 m. dovor hat man dem kompthur czur Memil gegeben 30 m., das her sich der 93 m. vorczegen hat” — G. A., ss. 301—302. Niestety, nie wiemy, jaki charakter miałyby ta nominacja i kto miałby być tym pierwszym wójtem. Analogicznie przedstawia się problem mianowania pierwszego wójta zakonnego na Gotlandii. Już 20 XI 1398 r. w liście do mieszczan Visby wielki mistrz wspominał o wójcie gotlandzkim — B. Eimer, *Gotland unter dem Deutschen Orden und die Komturei Schweden zu Arsta*, *Innsbruck 1966*, s. 295. Wszystkie inne zachowane źródła wskazują jednak na to, że tytuł wójta był przez administratorów gotlandzkich używany dopiero kilka lat później. Wcześniej byli oni określani mianem „hauptman” (por. dalsze rozważania). W tym miejscu trudno więc rozstrzygnąć, czy początkowo byli jacyś wójtowie tytularni, zanim po kilku latach nie utworzono faktycznego ośrodka administracyjnego.

23 R. Krumbholtz, op. cit., ss. 34—35.

24 *Ibidem*, s. 41.

25 W. Nöbel, *Michael Kuchmeister. Hochmeister des Deutschen Ordens 1414—1422*, *Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, Bd. 5, Bad Godesberg 1969, s. 10, 20.

26 Z. H. Nowak, *Protokół z rokowań polsko-krzyżackich w Grabiu i na kępie wiślanej pod Raciążkiem w roku 1414*, w: *Prace z dziejów państwa i zakonu krzyżackiego*, red. A. Czacharowski, Toruń 1984, s. 172.

źmudzkiem i przekazania mu pieczęci²⁷, jest mowa o zamiarze ponownego obsadzenia tej jednostki administracyjnej przez władze krzyżackie. Wreszcie informacja z księgi podskarbiego Zakonu z 23 września 1409 r., określająca Michała Kūchmeistera jako byłego wójta źmudzkiego²⁸, wskazywałaby na niedawne opuszczenie urzędu przez tego ostatniego.

Na podstawie szczegółowych badań Wilhelm Nöbel wykazał, że między latem 1400 a marcem 1401 r. (powstanie Źmudzinów) tamtejszym wójtem był Henryk Schwelborn, natomiast od początku 1405 do lata 1409 roku (kolejne powstanie) funkcję tę sprawował Michał Kūchmeister²⁹.

Henryk Schwelborn pojawił się w źródłach po raz pierwszy w relacji Wiganda z Marburga, odnoszącej się do wojny z Litwinami, prowadzonej w 1384 r.³⁰ Wynikałoby stąd, że od samego początku swojej kariery w Prusach byłby on związany z północno-wschodnimi rubieżami państwa zakonnego. Dowodnie między 2 października 1396 a 13 kwietnia 1400 r. pełnił on funkcję królewieckiego komtura domowego³¹. Następnie — jak się wydaje — do marca 1401 r. był wójtem źmudzkiem³². Wreszcie między 28 października 1402 a 3 lutego 1404 r. Henryk Schwelborn był komturem gniewskim, a następnie przez Radzyń³³ przeszedł do Tucholi, gdzie dowodnie pojawił się 22 lutego 1404 r.³⁴

Michał Kūchmeister — podobnie jak Henryk Schwelborn — od uchwytnych początków swojej kariery w Zakonie był związany z północno-wschodnimi rubieżami państwa. Najpierw (dowodnie 13 kwietnia 1397 r.) był on komturem domowym w Rynie³⁵. Następnie przez kilka kolejnych lat był prokuratorem w Kętrzynie (podległym komturowi bałgijskiemu), szafarzem komtura elbląskiego (podporządkowanym wielkiemu szafarzowi królewieckiemu)³⁶, kom-

27 Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin—Dahlem, Abt. XX, Ordensbriefarchiv (dalej: OBA), nr 617. List nie jest datowany, ale czas jego powstania, na podstawie innych źródeł, zrekonstruował W. Nöbel — tenże, *Das Problem*, ss. 692—697; tenże, *Michael Kūchmeister*, s. 7, 15 i n.

28 M. Tr., s. 561: „item 100 ung geldin (54 m. 4 scot) her Michil Kochmeister dem alden voythe von Samayten, als her in botschaft ken Ungarn zoch”.

29 W. Nöbel, *Das Problem*, ss. 693—694, 696—697; tenże, *Michael Kūchmeister*, ss. 9—10, 15 i n.

30 „Lithwani ascendunt et quendam fratrem laitantem invenerunt et de super eum ejecerunt et in casu quendam baiorem interemit; tempore tamen vivus manebat in tali casu, cui nomen Hinricus Swelborn” — *Die Chronik Wigands von Marburg*, hrsg. v. T. Hirsch, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, hrsg. v. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke [dalej: Wigand], Bd. II, Leipzig 1863, s. 631.

31 Regesta II, nr nr 1339, 1426.

32 Z. H. Nowak, *Protokół*, s. 172; W. Nöbel, *Das Problem*, ss. 693—694, 696—697; tenże, *Michael Kūchmeister*, ss. 9—10. W świetle powyższych spostrzeżeń trudno powiedzieć, czy był on pierwszym wójtem źmudzkiem. W odpowiedzi na oskarżenia polskie o ścinanie jeńców przez rycerzy zakonnych, sformułowanej w 1414 roku na prośbie w Konstancji, Krzyżacy wskazali na to, że również Witold kazał ścinać jeńców. W ten sposób zginął m.in. „her Schonburg voith czu Samelandt” — *Codex Epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376—1430*, ed. A. Prochaska, w: *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, Cracoviae 1882, t. 6, P. 1—2, s. 1010, 1033. Na niejakiemu Schonberga (jednak bez tytułu wójta) powoływał się również Michał Kūchmeister — Z. H. Nowak, *Protokół*, s. 172. Trudno jednak zidentyfikować tę postać, a zarazem okres w którym sprawowała funkcję wójta. W. Nöbel sądził, że mogło tu chodzić o komtura ryńskiego Schönfelda — W. Nöbel, *Das Problem*, s. 696, natomiast Z. H. Nowak utożsamiał go z Fryderykiem von Schonenberg, wójtem biskupstwa sambijskiego — Z. H. Nowak, *Protokół*, s. 172.

33 Jako tamtejszy komtur wzmiankowany był 10 II 1404 r. — G. A., s. 562.

34 G. A., ss. 738—739, 635. Trudno zgodzić się tutaj z W. Nöblem, że powierzenie Henrykowi Schwelborn kolejnych funkcji komturskich było równoznaczne z jego degradacją — W. Nöbel, *Das Problem*, s. 696. Jak to zostanie wykazane dalej, było wręcz przeciwnie.

35 Regesta II, nr 1372.

36 Tego rodzaju podległość administracyjną wykazał ostatnio J. Sarnowsky — tenże, *Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens in Preussen (1382—1454)*, Köln—Weimar—Wien 1993, s. 44.

panem komtura bałgijskiego i ponownie prokuratorem w Kętrzynie³⁷. Około 20 lipca 1402 r. Michał Kuchmeister został wielkim szafarzem królewieckim i pełnił tę funkcję do chwili objęcia wójtostwa żmudzkiego (przełom 1404 i 1405 r.)³⁸. Po wybuchu powstania (latem 1409 r.) znalazł się w otoczeniu wielkiego mistrza, przez którego 23 września 1409 r. został wysłany w poselstwie na Węgry³⁹. Niedługo potem (dowodnie 25 kwietnia 1410 r.) Michał Kuchmeister objął funkcję wójta Nowej Marchii⁴⁰.

W przypadkach obu rozpatrywanych karier charakterystyczne jest to, że od uchwytnych początków do momentu objęcia funkcji wójta żmudzkiego były one nieprzerwanie związane z północno-wschodnimi rubieżami państwa zakonnego. Obaj więc późniejsi administratorzy, na wiele lat przed objęciem funkcji wójta, na bieżąco stykali się z problemami litewsko-żmudzkiemi. Potem ich losy potoczyły się różnie. Henryk Schwelborn został ostatecznie komturem tucholskim, natomiast Michał Kuchmeister znalazł się w otoczeniu wielkiego mistrza, by niedługo potem otrzymać funkcję w drugim krańcu państwa zakonnego — wójtostwo nowomarchijskie.

OBSADA WÓJTOSTWA GOTLANDZKIEGO W LATACH 1398—1408

Niemal równocześnie z sukcesami odnoszonymi na Żmudzi, w kwietniu 1398 r. Krzyżacy po nagłym uderzeniu znacznymi siłami lądowymi i morskimi opanowali Gotlandię⁴¹. Pierwszym uchwytnym imiennie⁴² wójtem gotlandzkim był Jan Techwitz⁴³. Dokładne przyjrzenie się tej postaci ma kluczowe znaczenie dla dalszych rozważań, zwłaszcza że ostatnio Jürgen Sarnowsky wskazał na możliwość równoczesnego istnienia dwóch Janów Techwitz⁴⁴. Istotnie, gdy dokładnie prześledzi się w kolejności chronologicznej wszelkie uchwytnie informacje źródłowe na temat kariery tej postaci w Zakonie — przy założeniu, że byłaby to jedna osoba — dostrzega się trudne do wytłumaczenia sprzeczności⁴⁵.

37 Wszystkie te funkcje dowodnie w okresie między 23 III 1399 a 14 V 1402 r. — Regesta II, nr nr 1403, 1422, 1428, 1430, 1451, 1473.

38 *Handelsrechnungen des Deutschen Ordens*, hrsg. C. Sattler, Leipzig 1887 (dalej: *Handelsrechnungen*), ss. 166—167; W. Nöbel, *Michael Kuchmeister*, ss. 11—15.

39 M. Tr., s. 561.

40 G. A., s. 767.

41 L. Koczy, *Polityka bałtycka zakonu krzyżackiego*, Toruń 1936, s. 24; F. Beninghofen, *Die Gotlandfeldzüge des Deutschen Ordens 1398—1408*, Zeitschrift für Ostforschung, 1964, Bd. 13, H. 1/2, s. 444 i n.; K. Ciesielska, *Wykazy mieszczan toruńskich zobowiązanych do udziału w wyprawach krzyżackich na Gotlandię w latach 1398—1408*, — Zapiski Historyczne, 1967, t. 32, z. 4, ss. 80—81; B. Eimer, op. cit., s. 151 i n.

42 Nie licząc oczywiście bezimiennego wójta, na którego powoływał się wielki mistrz w liście z 20 XI 1398 r. — B. Eimer, op. cit., s. 295. Por. przyp. 22.

43 Należy jednak zwrócić uwagę na to, że przynajmniej początkowo (dowodnie do 27 III 1401 r.) był on określany jako: „vischmeister czu Putzk und howptman tzu Gotland” — źródła z: 11 XII 1399, 18 III 1400, 23 i 27 III 1401 r. — Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: APT), Katalog I, nr nr 200, 358; *Hanserecesse. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430*, Leipzig 1897 (dalej: *Hanserecesse*), Bd. VIII, nr nr 973, 976; *Hanserecesse*, Bd. V, nr 11; B. Eimer, op. cit., ss. 290—291. Dopiero od 23 IX 1403 roku określano go mianem wójta gotlandzkiego — *Hanserecesse*, Bd. V, nr 148.

44 J. Sarnowsky, op. cit., ss. 73—74.

45 Po raz pierwszy wspomina go Wigand z Marburga na marginesie tego samego wydarzenia, w którym wystąpił Henryk Schwelborn: „et in dominica sequenti in diluculo sonitu buccinarum excitantur [Litwini — S. J.] ad

Odnosi się to zwłaszcza do informacji o pełnieniu przez niego funkcji człuchowskiego komtura domowego (8 maja 1391 r.) i objęcia 1 czerwca 1394 r. wójtostwa świdwińskiego, co wyraźnie nie koresponduje z jego ówczesnym przebiegiem kariery w obrębie komturstwa gdańskiego. Ponadto sprawowanie przez niego dowodnie między 1 czerwca 1394 a 31 października 1402 r. funkcji wójta świdwińskiego ma się w wyraźnej sprzeczności do jego działalności na Gotlandii. Z kolei między 31 grudnia 1403 a 9 listopada 1409 r. pełnił on urząd prokuratora w Międzyzłęzu, ale przeciw jednocześnie był wójttem gotlandzkim, wielkim szafarzem malborskim, ponownie wójttem gotlandzkim i na dodatek jeszcze przełożonym cła („Pfundmeister”) w Gdańsku. Oczywiście, teoretycznie można by zakładać, że w Zakonie Krzyżackim istniały jakieś tytularne funkcje sprawowane przez jedną osobę równocześnie, niezależnie od urzędów faktycznie pełnionych. W tym przypadku trudno się chyba z tym zgodzić, gdyż w przeciwnym razie Jan Techwitz pełniłby niemal ciągle po kilka funkcji. Gdy jednak przyjmiemy, że były dwie różne osoby o tym samym imieniu i nazwisku, wtedy podane informacje układają się w logiczną całość.

Interesująca nas postać zostanie w tym miejscu określona umownie jako Jan Techwitz starszy. Nie wiemy niestety, czy to do niego odnosi się informacja

pugnam et hostiliter impugnant usque ad meridiem unde tristes in castro; frater Stober occiditur, fratri Techwitz detruncatum est crus lapide” — Wigand, s. 631; por. przyp. 30. Następnie 14 VI 1389 r. pojawia się on jako leśny komtura gdańskiego — *Księga Komturstwa Gdańskiego*, wyd. K. Ciesielska, J. Janosz-Biskupowa, Warszawa — Poznań—Toruń 1985 (dalej: KKG), nr 23, ss. 21—22. Z kolei w dokumencie z 8 V 1391 r. Jan Techwitz występuje jako człuchowski komtur domowy — *Handfesten der Komturei Schlochau*, bearb. P. Panske, Danzig 1921 (dalej: Panske), nr 149. Dowodnie 18 VII 1393 r. pełnił funkcję wójta łęborskiego, podległego komturowi gdańskiemu — KKG, nr 118, ss. 100—101. Następnie 5 V 1394 r. był kompanem komtura gdańskiego — KKG, nr 145, 146, ss. 128—129. W dokumencie z 1 VI 1394 r. Jan Techwitz legitymował się już tytułem wójta świdwińskiego — *Regesta II*, nr 1303. Z kolei między 17 I 1395 a 21 I 1401 r. pełnił urząd rybickiego puckiego, podległego komturowi gdańskiemu — KKG, nr nr 139, 63, ss. 121—122, 55—56. W źródłach z 11 XII 1399, 18 III 1400 i 27 III 1401 r. Jan Techwitz był określany jako „vischmeister czu Putzk und howptman tzu Gotland”, natomiast 23 III 1401 r. wielki mistrz wzmiankował go jako „unser hauptmanne zcu Gotland” — *Hanserecesse*, Bd. VIII, nr nr 973, 976; APT, Kat. I, nr nr 200, 358; *Hanserecesse*, Bd. V, nr 11; B. Eimer, op. cit., ss. 290—291. 31 X 1402 r. opuścił urząd wójtowski w Świdwinie — G. A., s. 673; M. Tr., s. 191; K. Heidenreich, *Der Deutsche Orden in der Neumark (1402—1455)*, Berlin 1932, s. 20; W. Fenrych, *Rycerstwo i miasta Nowej Marchii wobec rządów krzyżackich w latach 1402—1411*, Szczecin (1958), z. 3, ss. 51—55. W liście z 23 IX 1403 r. wielki mistrz zwracał się do bezimiennego wójta gotlandzkiego *Hanserecesse*, Bd. V, nr 148, a późniejsze informacje źródłowe wyraźnie wskazują na to, że był nim nadal Jan Techwitz. Kolejny zapis dotyczący omawianej postaci pochodzi z 31 XII 1403 r. Wówczas to Jan Techwitz objął urząd prokuratora w Międzyzłęzu (Mösland), jednostki administracyjnej położonej w obrębie komturstwa malborskiego — M. A., s. 64. Następnie w liście świadków dokumentu z 1 VII 1404 r. wystąpił jako wójt gotlandzki — *Staatsverträge*, Bd. I, nr 21. Z tego urzędu został złożony 29 IX 1404 r., nie dziwi więc, że w zapisie pochodzącym z końca grudnia 1404 r. określono go jako „alden voythe von Gotland” — G. A., s. 762; M. Tr., ss. 281—282. Prawdopodobnie od tego czasu aż do grudnia 1407 r. Jan Techwitz był wielkim szafarzem malborskim, na co wskazują informacje z księgi podskarbiego Zakonu z 1407 i 6 XII 1407 r.: „Grosscheffer zu Marienburg dis nochgeschreiben gelt hat her Johan Techwicz grosscheffer von unsern homeister usgegeben”; „23 m. 5 scot 6 den vor die vyalia her Techewicz dem alden scheffer von Marienburg gekouft, als her ken Gotlande segilte und wider voyt zu Gotlande wart” — M. Tr., s. 431, 446. Następnie między 27 III a 3 XI 1408 roku znajdował się w otoczeniu wielkiego mistrza, ale trudno podać, jaką wówczas pełnił funkcję — M. Tr., s. 474, 510. Z kolei dowodnie między 22 III 1409 a 23 I 1410 r. Jan Techwitz był w źródłach wymieniany jako „Pfundmeister” gdański — APT, Kat. I, nr 621; *Hanserecesse*, Bd. V, nr nr 650, 655, 656; *Handelsrechnungen*, ss. 52—54, 68; J. Sarnowsky, op. cit., ss. 72—74. Co ciekawe, 9 XI 1409 r. opuścił urząd prokuratora w Międzyzłęzu — M. A., s. 64. Ostatnie informacje źródłowe na temat Jana Techwitz wskazują na to, że między 25 XI 1410 a 1411 rokiem pełnił funkcję wójta w Grabinach Zameczku, jednostce administracyjnej położonej w obrębie komturstwa malborskiego — M. A., s. 29. Być może przebywał tam jeszcze w 1412 r., na co wskazywałby zapis z księgi wydatków malborskiego komtura domowego: „item 1 fird. Heinrich Herman, der Techwicz gerete czu Grebin furte” — *Das Ausgabebuch des Marienburger Hauskomturs für die Jahre 1410—1420*, hrsg. W. Ziesemer, Königsberg 1911, s. 73.

Wiganda z Marburga o ranach odniesionych w wojnie z Litwinami w 1384 r. Pomijając więc ten fakt, przebieg jego kariery wyglądałby następująco: „Waldmeister” komtura gdańskiego, wójt łęborski, kompan komtura gdańskiego, rybicki pucki (później również jednocześnie przez krótki okres czasu naczelnym dowódcą na Gotlandii), wójt gotlandzki, wielki szafarz malborski, wójt gotlandzki po raz drugi (prawdopodobnie ostatni sprawujący tę funkcję), nieznanymi bliżej urzędnik w otoczeniu wielkiego mistrza, „Pfundmeister” gdański. Natomiast przebieg kariery Jana Techwitza młodszego⁴⁶ wyglądałby następująco: człuchowski komtur domowy, wójt w Świdwinie, prokurator w Międzyzłężu, wójt w Grabinach Zameczku (oba ostatnie urzędy w obrębie komturstwa malborskiego).

Kolejnym wójtem gotlandzkim, po zwolnieniu z tej funkcji Jana Techwitza starszego, był (dowodnie między 29 września 1404 a 3 maja 1407 r.) Wilhelm von Eppingen⁴⁷. Pierwsza znana wzmianka źródłowa na jego temat pochodzi z 11 listopada 1397 r. Był on wówczas wymieniony jako „Karwansherr” komtura bałgijskiego i wójta natangijskiego Ulryka von Jungingen⁴⁸. Następnie dowodnie między 25 lipca 1399 a 28 marca 1400 r. był prokuratorem w Pruskiej Hławce (Preussisch Eylau), w obrębie komturstwa bałgijskiego⁴⁹. Z kolei między 5 grudnia 1400 a 1 lipca 1404 r. pełnił funkcję królewieckiego komtura domowego⁵⁰. Bezpośrednio potem został wójtem gotlandzkim, a po zwolnieniu z tej funkcji objął urząd prokuratora w Gierdawach (Gerdauen), w obrębie komturstwa królewieckiego⁵¹.

Następnym wójtem gotlandzkim został Arnold von Baden. Co prawda formalnie objął ten urząd 3 maja 1407 r.⁵², jednak w źródłach dokumentowych był jeszcze dowodnie do 24 lipca 1407 r. określany jako kompan wielkiego mistrza, którą to funkcję sprawował przez wiele lat, od 25 maja 1401 r.⁵³ Gotlandię Arnold von Baden musiał opuścić przed 6 grudnia 1407 r., gdyż wówczas pojawił się tam ostatni wójt — Jan Techwitz starszy⁵⁴. Od tego czasu przez najbliższe pół roku Arnold von Baden znajdował się prawdopodobnie w otoczeniu wielkiego mistrza (nie wiemy niestety, jaką mógł wówczas pełnić funkcję). Wreszcie 1 sierpnia 1408 r. został wójtem Nowej Marchii⁵⁵.

Podsumowując można zauważyć, że pierwszy wójt gotlandzki, zanim objął tę funkcję, pełnił urząd w komturstwie gdańskim, następnie wrócił do bezpośredniego otoczenia wielkiego mistrza, ponownie objął wójtostwo gotlandzkie i wreszcie wrócił do Gdańska. Drugi z kolei był od początku do końca kariery związany z północno-wschodnimi ośrodkami państwa zakonnego (Bałga, Królewiec), dokąd wrócił również po opuszczeniu Gotlandii. Wreszcie trzeci wójt był od samego początku w bezpośredniej dyspozycji wielkiego mistrza,

46 Będzie o nim mowa dalej.

47 G. A., ss. 762—763.

48 Regesta II, nr 1378.

49 Regesta II, nr nr 1412, 1422.

50 Regesta II, nr nr 1438, 1516; *Staatsverträge*, Bd. I, nr 21.

51 Dowodnie między 19 III 1408 a 26 I 1409 r. — Regesta II, nr nr 1599, 1606; P. G. Thielen, op. cit., s. 142.

52 G. A., ss. 762—763.

53 Regesta II, nr nr 1453, 1585.

54 M. Tr., s. 446.

55 G. A., ss. 765—767.

prawdopodobnie również po powrocie z Gotlandii. Dopiero po pewnym czasie objął funkcję wójta Nowej Marchii.

OBSADA WÓJTOSTWA NOWOMARCHIJSKIEGO W LATACH 1402—1410

Na mocy układu zawartego 25 lipca 1402 r. z Zygmuntem Luksemburskim, Zakon nabył terytorium Nowej Marchii⁵⁶. Kilka miesięcy później (31 października 1402 r.) dla nowo pozyskanych obszarów utworzono urząd wójta nowomarchijskiego, likwidując jednocześnie istniejącą do tego czasu funkcję wójta świdwińskiego⁵⁷. Należy bowiem pamiętać o tym, że zanim doszło do ostatecznego przejścia terytorium Nowej Marchii, Krzyżakom udało się stopniowo na drodze wykupów wejść w posiadanie Świdwina (1384 r.), a później Drawska (1400 r.)⁵⁸. Warto zwrócić uwagę na to, że ostatnim wójtem świdwińskim, pełniącym tę funkcję dowodnie między 1 czerwca 1394 a 31 października 1402 r., był Jan Techwitz młodszy⁵⁹. Wydaje się, że nie przypadkiem przeszedł on na ten urząd z Człuchowa, gdzie wcześniej był tamtejszym komturem domowym⁶⁰. Źródła wskazują bowiem na to, że przed ostatecznym nabyciem Nowej Marchii przez Krzyżaków w 1402 r., istniejące na zachodnich rubieżach państwa zakonnego wójtostwo świdwińskie otrzymywało polityczne i finansowe wsparcie za pośrednictwem komturstwa człuchowskiego — najbliższej położonej krzyżackiej jednostki administracyjnej⁶¹. Nie powinien więc dziwić fakt, że wcześniejszy człuchowski komtur domowy został wójtem świdwińskim.

Pierwszy wójt Nowej Marchii — Baldwin Stal — zaczął swoją możliwą do uchwycenia źródłowo karierę poza granicami państwa zakonnego. W latach 1397—1399 był komturem w Koblencji⁶². Nie wiadomo, kiedy przyjechał do Prus. Wydaje się jednak wątpliwe, aby objął urząd wójta Nowej Marchii zaraz po przybyciu. Być może przez pewien czas znajdował się w Malborku, w otoczeniu wielkiego mistrza. B. Eimer wskazuje na wcześniejszą znajomość Baldwina Stala i Konrada von Jungingen⁶³, co nie byłoby zapewne bez znaczenia. Urząd wójta nowomarchijskiego sprawował on między 31 października 1402 a 1 sierpnia 1408 r.⁶⁴ Bezpośrednio potem, między 21 sierpnia 1408 a 15 grudnia 1409 r., objął

56 K. Heidenreich, op. cit., s. 15; W. Fenrych, op. cit., s. 51.

57 G. A., s. 673; M. Tr., s. 191; K. Heidenreich, op. cit., s. 20; W. Fenrych, op. cit., s. 55.

58 GStAPK, OBA, nr 433; Regesta II, nr 1429; *Staatsverträge*, Bd. I, nr 12; M. Tr., s. 81, 84.

59 Regesta II, nr 1303; G. A., s. 673.

60 Panske, nr 149 (dokument z 8 V 1391 r.).

61 Przy wykupie Świdwina w 1384 r. aktywną rolę odegrał komtur człuchowski — Regesta II, nr 1116; podobnie przy przejściu Drawska i włączeniu go w skład wójtostwa świdwińskiego (Regesta II, nr 1429). Wymowne świadectwa o roli komturstwa człuchowskiego w funkcjonowaniu wójtostwa świdwińskiego dają informacje zawarte w księdze podskarbiego malborskiego, odnoszące się do 18 X i 16 XII 1400 r.: „item 272 m. 5 scot ane 6 pf. ouch dem voithe zu Schibilbeyn, als man dy mole koufte zu Drauwenburg; das gelt hatte der kompthur zu Slochow dem voithe geben und berechent is uns vort”; „item 10 m. eynem erbarn manne von Schiwilbeyn geben, als her mit dem voithe von Schiwelbeyn by dem meyster was zu Slochow” — M. Tr., s. 84.

62 Regesta I/3, nr 28732; B. Eimer, op. cit., s. 42, 150.

63 B. Eimer, op. cit., s. 42, 150, 215. Niestety, autorka nie podaje podstawy źródłowej, na której miałyby opierać się jej informacje.

64 G. A., s. 673, 765; M. Tr., s. 191; K. Heidenreich, op. cit., s. 20 i n.; W. Fenrych, op. cit., s. 55 i n.

on urząd wójta w Grabinach Zameczku, w obrębie komturstwa malborskiego⁶⁵, co mogłoby być pewną wskazówką na temat początków jego kariery w Prusach. Później — 16 grudnia 1409 r. — Baldwin Stal przejął komturstwo brodnickie⁶⁶.

Następnym wójtem Nowej Marchii został — wyżej już wspomniany przy okazji Gotlandii — Arnold von Baden. Urząd ten pełnił on między 1 sierpnia 1408 a 25 kwietnia 1410 r.⁶⁷, później natomiast został komturem człuchowskim⁶⁸. Jego następcą na tym stanowisku został wspomniany już, wcześniejszy wójt żmudzki — Michał Kűchmeister⁶⁹.

Należy zwrócić uwagę na to, że zanim w 1402 r. Zakon nabył Nową Marchię, istniejące wcześniej na zachodnich rubieżach państwa zakonnego wójtostwo świdwińskie otrzymywało bezpośrednie wsparcie — a być może i obsadę — ze strony najbliższej w sąsiedztwie położonego komturstwa człuchowskiego. Sytuacja ta zmieniła się po roku 1402. Źródła wskazują na to, że Baldwin Stal prawdopodobnie, natomiast Arnold von Baden i Michał Kűchmeister na pewno, byli zaufanymi ludźmi wielkiego mistrza, będącymi do jego bezpośredniej dyspozycji. Wobec decydującego momentu Wielkiej Wojny z Polską nie przypadkiem chyba Baldwin Stal został komturem brodnickim, Arnold von Baden człuchowskim, a Michał Kűchmeister wójtem nowomarchijskim.

PONOWNA OBSADA WÓJTOSTWA BOBROWNICKIEGO W 1409 ROKU

Jednym z większych sukcesów strategicznych Zakonu w pierwszej fazie Wielkiej Wojny było opanowanie ziemi dobrzyńskiej. 16 sierpnia 1409 r. wojska krzyżackie wkroczyły na te obszary i po kilkanaście dni trwającej kampanii, 28 sierpnia, zajęły Bobrowniki⁷⁰. Prawdopodobnie bezpośrednio po tym fakcie ponownie reaktywowano wójtostwo bobrownickie, którego pierwszym administratorem został Boemund Brendel⁷¹. Jego uchwytna źródłowo kariera w Prusach zaczęła się od urzędu leśnego („Waldmeister”) w komturstwie gdańskim, który sprawował między 10 czerwca 1397 a 28 grudnia 1398 r.⁷² Następnie został on

65 M. A., s. 28.

66 M. Tr., s. 519.

67 G. A., ss. 765—767.

68 Nie wiadomo dokładnie, kiedy Arnold von Baden objął komturstwo człuchowskie, ale stało się to na pewno bezpośrednio po 11 IV 1410 r. Wówczas to urząd ten opuścił jego poprzednik — Gernerad Pinczenhauer — G. A., s. 650. Po raz ostatni z tytułem wójta nowomarchijskiego Arnold von Baden wystąpił jeszcze w liście z 9 IV 1409 r. — GStAPK, OBA, nr 1268. Oficjalnie natomiast z tego urzędu odwołano go 25 IV 1410 r. — G. A., s. 767.

69 Od 25 IV 1410 r. — G. A., s. 767.

70 J. Bieniak, op. cit., ss. 39—40; M. Biskup, G. Labuda, *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Gospodarka—Społeczeństwo—Państwo—Ideologia*, Gdańsk 1986, s. 363; M. Biskup, *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim (1308—1521)*, Gdańsk 1993, ss. 44—45.

71 Wskazuje na to wyraźnie pochodzący najprawdopodobniej z listopada 1409 r. zapis, znajdujący się w księdze podskarbiego malborskiego: „item 100 m. der Brendel dem voythe zu Beberern gelosen, als das hus gewonnen wart und her do voyth gemacht wart” — M. Tr., s. 578. J. Bieniak uważał, że Boemund Brendel był mianowany na to stanowisko bezpośrednio po zajęciu przez Krzyżaków Bobrownik, a na pewno przed 11 IX 1409 r. — J. Bieniak, op. cit., ss. 39—40. Nie ma powodów, by kwestionować to przypuszczenie. W każdym razie po raz ostatni jako kompan wielkiego mistrza pojawił się on 25 VII 1409 r. — M. Tr., s. 551, 555.

72 KKG, nr 39, s. 32, nr 62, ss. 54—55.

rybickim („Fischmeister”) w Pucku⁷³. Wreszcie dowodnie między 19 marca 1404 do 25 lipca 1409 r. pełnił funkcję kompana wielkiego mistrza⁷⁴. Stamtąd przeszedł do Bobrownik, które niedługo potem ze zrozumiałych względów musiał opuścić. Prawdopodobnie to on był dowodnie między 17 a 30 października 1410 r. pełniącym obowiązki wójta nowomarchijskiego⁷⁵, skąd bardzo szybko został przeniesiony do Malborka, gdzie objął urząd podskarbiego⁷⁶.

Charakterystyczną cechą kariery Boemunda Brendela jest to, że również i on, podobnie jak wcześniej omówieni wójtowie nowomarchijscy, zanim objął urząd wójta bobrownickiego, przez długi czas przebywał bezpośrednio w otoczeniu wielkiego mistrza. Niemniej, ciekawy jest jego szybki powrót do Malborka, choć odbywał się w warunkach wojennych, w zmienionej już politycznie i militarnie sytuacji.

Aby z powyższych rozważań wyciągnąć jak najpełniejsze wnioski, warto jeszcze na koniec, dla porównania, przyrzeć się uchwytnemu źródłowo przebiegowi kariery ostatnich administratorów dwóch zlikwidowanych w samym końcu XIV w. urzędów, położonych w południowej części państwa zakonnego, prokuratorstw: murzyńskiego i unisławskiego⁷⁷.

Ostatnim administratorem prokuratorstwa w Murzynnie przed jego likwidacją w 1394 r. był Jordan von Wyen⁷⁸. Wcześniej (dowodnie między 16 października 1376 a 25 listopada 1381 r.) był on wójtem w Lęborku, w obrębie komturstwa gdańskiego⁷⁹. Nie wiadomo co się z nim działo przez następne niemal 12 lat. W każdym razie między 6 października 1393 a 1 stycznia 1394 r. był on ostatnim prokuratorem w Murzynnie⁸⁰. Bezpośrednio jednak potem znowu był wzmiankowany jako wójt w Lęborku (między 22 lipca 1395 a 11 maja 1402 r.)⁸¹. W obrębie komturstwa gdańskiego został prawdopodobnie już do końca swojej kariery urzędniczej, skoro w listach świadków dokumentów wydanych 10 marca 1412 i 7 stycznia 1413 r. był wymieniany jako leśny („Waldmeister”) gdański⁸².

Ostatni natomiast prokurator w Unisławiu przed likwidacją tego urzędu, bezpośrednio po 9 marca 1400 r. — Wilhelm von Witlich — rozpoczął uchwytną źródłowo karierę jako leśny („Waldmeister”) w Sątocznie (Leunenborg), w obrębie komturstwa bałgijskiego, gdzie był wzmiankowany między 11 listopada 1383 a 11 listopada 1384 r.⁸³ Następnie od 18 lipca 1393 do 17 czerwca

73 Na tym urzędzie Boemund Brendel był wzmiankowany I i II V 1402 r. — KKG, nr 64, ss. 56—58, nr 125, ss. 106—107.

74 Regesta II, nr nr 1527, 1625; M. Tr., ss. 297, 551—555.

75 W każdym razie w listach podpisuje się on jako Brendel — GSŁAPK, OBA, nr nr 1369, 1380, 1386.

76 P.G. Thielen, op. cit., s. 125.

77 Pierwsza z tych jednostek administracyjnych została zlikwidowana I I 1394 r., a jej terytorium podporządkowano bezpośredniemu zarządowi położonego w sąsiedztwie komturstwa niezawskiego. Druga natomiast przestała istnieć najpóźniej niedługo po 9 III 1400 r., a jej obszary włączono w skład sąsiednich komturstw: bierzgowskiego i starogrodzkiego — M. Tr., s. 85; G. A., ss. 474—475, 494; S. Józwiak, op. cit., ss. 60, 215—216.

78 G. A., ss. 474—475.

79 KKG, nr 117, s. 99; nr 59, s. 53.

80 G. A., ss. 474—475.

81 KKG, nr 137, s. 120; nr 125, s. 107.

82 KKG, nr 155, s. 137; nr 143, ss. 125—126.

83 Regesta II, nr nr 1105, 1122.

1397 r. wymieniany był jako gdański komtur domowy⁸⁴. 15 listopada 1398 r. objął prokuratorstwo w Unisławiu, który to urząd opuścił z chwilą jego likwidacji, bezpośrednio po 9 marca 1400 r.⁸⁵ Niestety nie wiadomo, co się z nim stało potem, gdyż źródła nie przekazują na jego temat żadnych informacji.

Oba omówione przypadki wskazują na znaczącą rolę ośrodka gdańskiego w obsadzie personalnej południowych ośrodków administracyjnych. Szczególną uwagę należałoby tu zwrócić na fakt powrotu Jordana von Wyen do jednostki macierzystej po likwidacji powierzonego mu urzędu.

WNIOSKI

Podsumowując niniejsze rozważania, można pokusić się o wyciągnięcie istotnych wniosków. Przede wszystkim nie może ująć uwadze fakt, że w obsadzie personalnej nowo pozyskanych terytoriów partycypowały z jednym wyjątkiem⁸⁶ cztery ośrodki: Królewiec, Bałga, Gdańsk i Malbork. W nich rekrutowani byli nowo kreowani wójtowie. Ponadto początkowo każdy pierwszy administrator pozyskanego terytorium pochodził z sąsiedztwa, tj. z najbliższej położonego ośrodka. Tym samym pierwszy wójt żmudzki był wcześniej królewieckim komturem domowym, pierwszy wójt gotlandzki — rybickim puckim (komturstwo gdańskie), ostatni uchwytny wójt świdwiński — przed przejściem przez Zakon Nowej Marchii — był najprawdopodobniej człuchowskim komturem domowym. Zasada ta nie obowiązywała jedynie dla terytorium ziemi dobrzyńskiej, dokąd obaj pierwsi wójtowie (w 1392 i 1409 r.) przyszedli z bezpośredniego otoczenia wielkiego mistrza, następni natomiast z Gdańska, Bałgi lub Malborka. Od momentu pozyskania przez Zakon Nowej Marchii i utworzenia wójtostwa (1402), wszyscy tamtejsi administratorzy rekrutowali się z najbliższego otoczenia wielkich mistrzów. Co ciekawe, w decydującej fazie Wielkiej Wojny zostali oni przerzuceni na stanowiska kluczowe pod względem strategicznym: Baldwin Stal został komturem brodnickim, Arnold von Baden — człuchowskim, a Michał Kűchmeister — wójtem nowomarchijskim. Wcześniej ostatni wójt bobrownicki, Gotfryd von Hotzfeld, został komturem nieszawskim.

Należy zauważyć, że w dwunastu rozpatrywanych przypadkach zwolnienia z funkcji wójtowskiej, sześciu administratorów wróciło na pewno do jednostki macierzystej, jeden prawdopodobnie, a jeden zmarł. Ciekawe jest również to, że w tych samych dwunastu przypadkach, osiem kończyło się na pewno przejściem do okręgu malborskiego, w jednym natomiast prawdopodobnie⁸⁷. Na mar-

84 KKG, nr 118, s. 100; nr 121, s. 105.

85 G. A., s. 494; M. Tr., s. 85. Nie wiadomo niestety dokładnie, kiedy została przeprowadzona ta likwidacja, w każdym razie prokurator pojawił się po raz ostatni właśnie 9 III 1400 r.

86 Tym wyjątkiem była obsada wójtostwa świdwińskiego przed rokiem 1402 przez najbliższej położoną w sąsiedztwie jednostkę administracyjną — komturstwo człuchowskie.

87 W tym kontekście nie może również ująć uwadze fakt, że na wszystkich nowo pozyskiwanych na przełomie XIV i XV wieku terytoriach władze zakonne wprowadzały urząd wójtów. Z jednej strony musiało się to wiązać z prowadzoną przez Krzyżaków polityką pozyskiwania przychylności tamtejszych stanów — por. Z. H. Nowak, *Konferat: Bemerkungen zur frühen Geschichte der Stände in Preussen*, w: *Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preussen und seinen Nachbarländern*, hrsg. v. H. Boockmann, Oldenburg 1992, s. 54. W ziemi chełmińskiej już począwszy od wczesnych lat czterdziestych XIV w. rola koordynatora polityki władz zakonnych wobec stanów

ginesie warto zauważyć, że ostatni prokurator murzyński, po likwidacji tego urzędu, wrócił również do ośrodka macierzystego.

Wszystkie te spostrzeżenia świadczyłyby o decydującej roli wielkiego mistrza w mianowaniu obsady administracyjnej nowo pozyskanych terytoriów. Jednocześnie nie może ująć uwadze fakt utrzymywania rezerw kadrowych w czterech wspomnianych ośrodkach. Należy ponadto zauważyć, że w dwunastu rozpatrywanych powyżej przypadkach obsad personalnych nowo pozyskanych terytoriów, jedynie w czterech kariery kończyły się po czasie uzyskaniem godności komtura, z czego tylko w jednym (Henryk Schwelborn) bezpośrednio po złożeniu z funkcji wójta.

Na marginesie prowadzonych tu rozważań udało się wykazać, że na przełomie XIV i XV w. aktywną rolę administracyjną w państwie zakonnym w Prusach odgrywali dwaj urzędnicy o tym samym imieniu i nazwisku — Jan Techwitz. Niestety nie wiadomo, czy byli oni ze sobą spokrewnieni.

Zur Politik des Deutschen Ordens betreffend der Personalbesetzung in der Verwaltung von neugewonnenen Gebieten Ende des 14. — Anfang des 15. Jahrhunderts

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im vorliegenden Beitrag versuchte der Verfasser, die durch die Oberen des Deutschen Ordens geführte Politik betreffend der Verwaltungsgestaltung in neugewonnenen Gebieten Ende des 14. — Anfang des 15. Jahrhunderts darzustellen. An der Personalbesetzung neuer Ämter, allesamt im Rang eines Pflegers, nahmen vier Ordensstützpunkte teil: Königsberg, Balga, Danzig und Marienburg. Der erste neue Verwalter kam meistens aus der Nachbarschaft, was alleine angesichts einer besseren Bekanntschaft politischer Gegebenheiten des verwalten Territoriums verständlich ist. In der Mehrzahl von untersuchten Fällen begannen oder endeten die zur Besetzung neugewonnener Gebiete bestimmten Beamten ihre Laufbahn im Amt Marienburg, in der Nähe des Hochmeisters. In der Zeit unmittelbar vor dem Ausbruch des Großen Krieges wurden diese vertrautesten Verwalter zu den strategisch wichtigen Ämtern verschoben.

In den neugewonnenen Gebieten bildeten die Ordensoberen ausschließlich Pflegeämter, einerseits um die Gunst dortiger Stände zu gewinnen, andererseits wegen der Einschränkung von Verwaltungskosten und der immer stärkeren Personalmängel.

Am Rande der Ausführungen konnte der Verfasser beweisen, daß zewi Ordensbrüder des gleichen Vor- und Zunamens — Johannes Techwitz — in der besprochenen Periode bedeutende Rolle in der Deutschordensverwaltung spielten.

przypadła w udziale wójtowi lipieneckiemu — S. Józwiak, op. cit., ss. 252—260; tenże, *Przeobrażenia centralnej władzy administracyjnej zakonu krzyżackiego w ziemi chełmińskiej w latach 1285—1410* (w druku). Z kolei w ziemi dobrzyńskiej, w okresie jej okupacji przez Krzyżaków w latach 1392—1405, obrady ziemskiego sądu lawniczego i zjazdy tamtejszego rycerstwa odbywały się w Lipnie, w obecności zakonnego wójta (wskazuje na to chociażby treść listu pochodzącego najprawdopodobniej z 9 VIII 1392 r. — GStAPK, OBA, nr 755; por. S. Józwiak, *Przeobrażenia*. Z drugiej strony obsadzanie na nowo pozyskiwanych terytoriach urzędników w randze wójta mogło mieć na celu uzyskanie większej dyspozycyjności tych administratorów wobec wielkiego mistrza, a jednocześnie ograniczało zapewne koszty funkcjonowania administracji, poprzez zmniejszenie liczby urzędników na danym obszarze. Na marginesie przedstawionej powyżej kwestii likwidacji w 1394 i 1400 r. dwóch prokuratorstw na Kujawach i w ziemi chełmińskiej oraz przejścia — przynajmniej w jednym uchwytym przypadku — zarządcy zlikwidowanej jednostki administracyjnej do Gdańska, można by wnioskować o pojawiających się na przełomie XIV i XV w. brakach kadrowych, które starano się uzupełniać poprzez likwidację małych ośrodków.